

СЕКЦІЯ 3 СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОЇ ВЕРИФІКАЦІЇ

STATE AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS IN UKRAINIAN SOCIETY: RESULTS OF EMPIRICAL VERIFICATION

Стаття присвячена емпіричній верифікації особливостей і стану інвайронментальної свідомості українського суспільства в умовах соціально-екологічних трансформацій та глобальних екологічних ризиків. Метою дослідження є обґрунтування рівня розвитку інвайронментальної свідомості громадян, а також індикативна верифікація основних маркерів її компонентів в умовах російсько-української війни. У роботі визначено зміст структурних компонентів інвайронментальної свідомості, а саме екологічної свідомості, екологічної етики, екологічної культури, екологічної відповідальності, інвайронментальної чутливості, інвайронментальної компетентності та інвайронментальної ідентичності, а також їхніх маркерів: когнітивного, аксіологічного, культурологічного, конативного, афективного, компетентнісного та ідентифікаційного. На основі результатів соціологічного опитування населення (анонімне онлайн-інтерв'ю, проведене автором на платформі Microsoft Forms; вибірка 560 респондентів) та інтерв'ю 15 експертів-фахівців у сфері екології оцінено рівень розвитку маркерів інвайронментальної свідомості та визначено ключові тенденції, що впливають на формування проекологічної поведінки громадян. У роботі обґрунтовано, що інвайронментальна свідомість громадян України, як вищий рівень екологічної свідомості, перебуває на етапі становлення та характеризується значною внутрішньою неоднорідністю, оскільки простежується суперечність між високим рівнем її емоційно-ціннісних та ідентифікаційних компонентів та низьким рівнем практичної екологічної поведінки, що є ключовим бар'єром на шляху до формування сталих проекологічних практик.

Ключові слова: інвайронментальна свідомість, маркери: когнітивний, аксіологічний, культурологічний, конативний, афективний, компетентнісний, ідентифікаційний, глобальний ризик, проекологічна поведінка, опитування, експертне інтерв'ю.

The article is devoted to the empirical verification of the characteristics and current state of the environmental consciousness of Ukrainian society under conditions of socio-ecological transformations and global environmental risks. The aim of the study is to substantiate the level of development of citizens' environmental consciousness, as well as to provide an indicative verification of the key markers of its components in the context of the Russian-Ukrainian war. The paper defines the content of the structural components of environmental consciousness – namely, environmental awareness, environmental ethics, environmental culture, environmental responsibility, environmental sensitivity, environmental competence, and environmental identity – along with their cognitive, axiological, cultural, conative, affective, competence-based, and identification markers. Drawing on the results of a sociological survey of the population (an anonymous online questionnaire administered by the author via Microsoft Forms with a sample of 560 respondents) and interviews with 15 experts in the field of ecology, the study assesses the level of development of the markers of environmental consciousness and identifies key trends influencing the formation of citizens' pro-environmental behaviour. The paper substantiates that the environmental consciousness of Ukrainian citizens, as a higher level of ecological awareness, is in a stage of formation and is characterised by considerable internal heterogeneity. This is evidenced by a pronounced discrepancy between the high level of emotional value and identification components and the low level of practical environmental behaviour, which constitutes a major barrier to the development of sustainable pro-environmental practices.

Key words: environmental consciousness, markers: cognitive, axiological, cultural, conative, affective, competence-based, identification, global risk, pro-environmental behavior, survey, expert interview.

УДК [316.64:502.11]:316.3(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.79.1.3>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Бондар О.М.

аспірант кафедри соціології
та соціальної роботи
Криворізький державний педагогічний
університет
ORCID ID: 0009-0002-6903-0622

Постановка проблеми. В умовах загострення глобальних екологічних загроз та стрімкого зростання екзистенційних ризиків у сучасному суспільстві формується нагальна потреба у переході до нового рівня екологічної свідомості – інвайронментальної. Такий тип свідомості передбачає не лише екологічно виважену поведінку індивіда, але й усвідомлення особистої відповідальності за збере-

ження природного середовища та забезпечення ста-
лого майбутнього планети для прийдешніх поколінь.
Сьогодні для українського суспільства, яке пережи-
ває масштабні соціальні та екологічні зміни в умовах
російсько-української війни, питання формування та
діагностики інвайронментальної свідомості набуває
особливої актуальності. Важливим є не лише дослі-
дження рівня розвитку інвайронментальної свідомо-

сті, але й виокремлення та обґрунтування її маркерів, що відображають особливості ціннісних орієнтацій, поведінкових установок і готовності громадян до екологічно відповідальних дій. Отже, **метою наукової статті** є емпірична верифікація маркерів інвайронментальної свідомості українського суспільства на основі результатів соціологічного дослідження, а також визначення основних тенденцій її формування в умовах російсько-української війни.

Дослідження маркерів та структурних компонентів інвайронментальної свідомості в сучасних соціальних реаліях належать як українським, так і зарубіжним вченим. Так, серед науковців, які активно займаються вивченням цієї проблематики, слід назвати таких, як М. Ордіквін [11] (пропонує сучасний аксіологічний підхід до трактування екологічної етики, поєднуючи теоретичні підходи з практичними кейсами щодо кліматичної справедливості, міжпоколінної відповідальності, мультивидової етики та прав природи, розглядає етичні цінності і їхній вплив на екологічну політику та суспільні інституції). С. Клейтон [10] (автор поняття «інвайронментальна ідентичність») Г. Араухо-Вісуете [8] (розробив комплексну модель інвайронментальної компетентності), А. Кузіор [12] (розглядає інвайронментальні аспекти сталого споживання), І. Вахоцька [5] (досліджує формування екологічної свідомості молоді), А. Лобанова [3; 4; 12] (досліджує особливості інвайронментальної свідомості), В. Каритка [6] (акцентував увагу на вивченні екологічної відповідальності молоді). Авторські теоретичні та методологічні підходи до концептуалізації інвайронментальної свідомості та її метаструктури презентовано у авторських наукових статтях [1; 2]. Між тим теоретичні положення потребують емпіричної верифікації, що визначило актуальність наукової роботи.

Виклад основного матеріалу. В умовах війни проведення повноцінного, репрезентативного та географічно розгалуженого соціологічного дослідження залишається вкрай складним через обмеження доступу до респондентів, безпекові ризики та високий рівень мобільності населення. У межах соціологічного дослідження було реалізовано два етапи збору емпіричних даних. Першим етапом було соціологічне опитування, проведене у період із 17 травня по 25 липня 2025 року, спрямоване на виявлення рівня інвайронментальної свідомості в контексті досліджуваної проблематики. Загалом було опитано 560 респондентів¹.

¹ Метод опитування: анонімне онлайн-інтерв'ю, проведене автором на платформі Microsoft Forms. Вибірка комбінована. Перший щабель – стихійний метод визначення одиниць спостереження з числа інтернет-користувачів, для яких запрошення до участі в анкетуванні поширювалося через соціальні мережі й месенджери. Другий – квотний метод з урахуванням відсоткового співвідношення представництва статево-вікових груп. Можливі похибки онлайн-опитування мінімізовані шляхом постратифікаційного дозважування за довосною структурою (за винятком тимчасово окупованих територій), що дало змогу компенсувати зміни складу загального населення України. Статево-вікова структура визначалася даними Державної статистичної служби України станом на 1 січня 2021 року. Похибки самодобору усунені за рахунок застосування механізму контрольованого доступу через обмеження можливості багаторазового проходження опитування однією особою на базі онлайн-панелі Microsoft Forms. Вибірка репрезентує доросле населення України – інтернет-користувачів віком від 15 років. Статистична похибка з імовірністю 0,95 не перевищує 4,2%.

Другим етапом стали експертні інтерв'ю, які проводилися з 26 липня по 1 вересня 2025 року задля отримання поглиблених оцінок і якісних інтерпретацій кількісних результатів. Така послідовність етапів дала змогу поєднати кількісний і якісний підходи, забезпечивши комплексність та підвищену аналітичну надійність соціологічного дослідження. Загалом до проведення експертних інтерв'ю було залучено 15 учасників, які представляють п'ять ключових професійних сфер: екологи-науковці; керівники відділів охорони навколишнього природного середовища великих промислових підприємств; екологічні активісти та юристи; представники засобів масової інформації та освітньої сфери; державні службовці.

Опитування респондентів та експертне інтерв'ю ґрунтуються на семи ключових маркерах, які змістовно відображають стан розвитку компонентів інвайронментальної свідомості, а саме: когнітивному, аксіологічному, культурологічному, конативному, афективному, компетентнісному та ідентифікаційному, які обґрунтовано у статті «Інвайронментальна свідомість: метаструктура та її характеристика» [2].

Кожен з наведених маркерів, у свою чергу, визначає конкретні соціальні показники, що дає змогу не лише виявити загальний рівень інвайронментальної свідомості, але й простежити її прояв у різних сферах життєдіяльності українського суспільства. Когнітивний маркер, який стосується екологічної обізнаності та переконань, закладає основу для розуміння проблеми, тоді як аксіологічний – розкриває моральну та етичну складові частини інвайронментальної поведінки. Культурологічний маркер дає змогу оцінити, наскільки екологічні норми та практики інтегровані в повсякденне життя та культурне середовище, а конативний визначає готовність до активних дій, що є особливо актуальним в умовах ліквідації наслідків російської агресії. Емоційно-чуттєвий показник відображається в афективному маркері, який вивчає внутрішній зв'язок людини з природою, а компетентнісний оцінює наявність практичних навичок. Зрештою, ідентифікаційний маркер служить для виявлення глибинного отождолення особистості з природним середовищем, що свідчить про найвищий рівень сформованості її інвайронментальної свідомості.

Задля забезпечення можливості кількісного узагальнення результатів опитування респондентів та експертних оцінок, їх подальшого порівняльного аналізу кожному структурному компоненту інвайронментальної свідомості було присвоєно ваговий коефіцієнт². У дослідженні для експертних

² Для респондентів високий рівень інвайронментальної свідомості визначався у межах 5 балів, середній рівень відповідав показникам від 3 до 4 балів, а низький – від 1 до 2 балів. Водночас для групи експертів здійснено розрахунок середнього коефіцієнта між усіма наданими оцінками судженнями. На цій основі низький рівень було інтерпретовано як 1–1,5 бала, середній рівень – як 3,5 бала, а високий рівень – як 5 балів відповідно. Високому рівню відповідала оцінка 5 балів, середньому – 3,5 бала, а низькому – 1,5 бала. Присвоєння таких значень здійснено за аналогією з принципами шкалювання, використаними під час соціологічного опитування респондентів, де високий рівень оцінювався у діапазоні 5 балів, середній – 3–4 бали, низький – 1–2 бали.

оцінок було обчислено середні арифметичні значення цих інтервалів, що забезпечило уніфікацію підходу та дало змогу здійснити подальшу статистичну обробку даних і розрахунок середніх показників для кожного з маркерів інвайронментальної свідомості (табл. 1).

Для більш глибокого розуміння рівня сформованості інвайронментальної свідомості населення України було здійснено аналіз результатів опитування за її ключовими маркерами (таблиця 1).

Такий підхід дав змогу визначити стан та рівень розвитку кожного з них, а також виявити внутрішні суперечності між екологічними знаннями, ціннісними орієнтаціями та реальною поведінкою громадян (рис. 1).

Аналіз розподілу рівнів сформованості компонентів інвайронментальної свідомості засвідчує домінування середнього рівня, що вказує на загальну тенденцію часткової усвідомленості екологічних питань у респондентів, але недостатню

Таблиця 1

Маркери та рівні розвитку інвайронментальної свідомості особистості (авторська версія)

№	Маркер інвайронментальної свідомості	Рівні		
		низький	середній	високий
1.	Когнітивний	Знання фрагментарні, поверхові	Є базові знання, але без системного розуміння	Системне розуміння глобальних і локальних проблем
2.	Аксіологічний	Декларативне ставлення без глибокої особистої цінності	Усвідомлення важливості екологічної поведінки	Екологічні цінності інтегровані в систему особистісних переконань
3.	Культуро-логічний	Відсутність або поодинокі прояви екологічної культури, відсутність участі у культурних чи громадських ініціативах	Є окремі прояви екологічної культури (участь у clean-up акціях, поодинокі екофестивали), але вони локальні й нерегулярні	Активна участь у поширенні екологічної культури (організація екофестивалів, мистецькі проекти, освітні програми)
4.	Конативний	Відсутність або мінімум екологічних дій у повсякденності	Виконання окремих практик (сортування, відмова від пакетів), але не масово і не системно	Стійкі та регулярні екологічні практики (регулярне сортування, участь у clean-up акціях)
5.	Афективний	Емоційний зв'язок наявний, але не впливає на поведінку	Емоційний зв'язок виражений (любов до природи), але не завжди регулює поведінку	Глибоке емоційне переживання проблем довкілля, що впливає на дії
6.	Компетентнісний	Відсутність практичних навичок (не знають, куди здати батарейки)	Часткові навички (знають про пункти збору відходів, але не застосовують)	Розвинені навички (вміння компостувати, усвідомлений вибір товарів)
7.	Ідентифікаційний	Людина не ототожнює себе з природою	Усвідомлення себе частиною природи, але без активної дії	Відчуття себе частиною природи з відповідальністю за наслідки дій

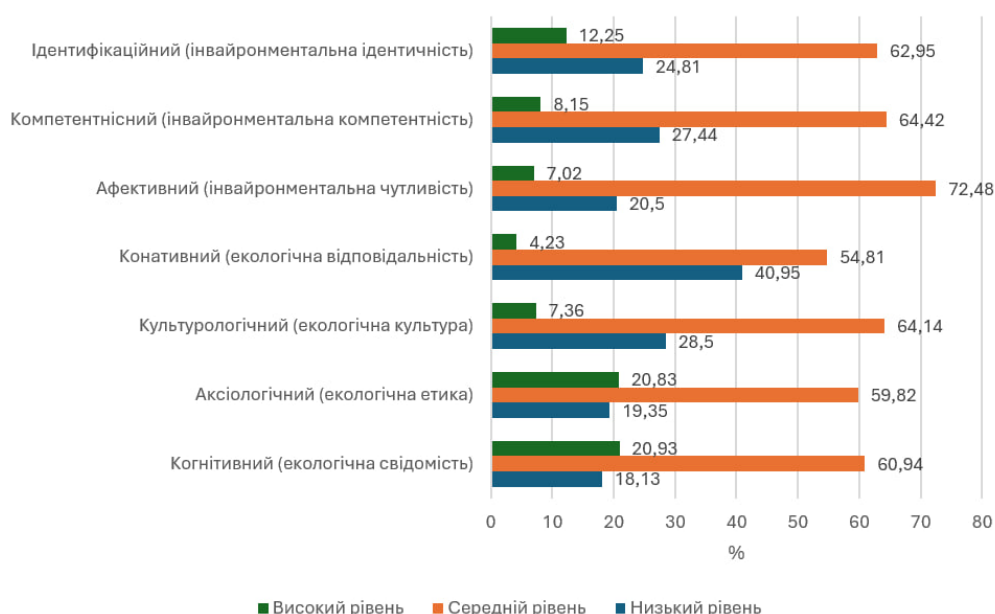

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання анкети за маркерами структурних компонентів та рівнями їх формування (% від загальної кількості опитаних N = 560)

глибину їх опанування та інтеграції у повсякденні практики. Середні значення оцінок за всіма маркерами перебували у діапазоні від 2,64 (конативний маркер) до 3,48 (аксіологічний маркер), що свідчить про загалом середній рівень усвідомлення та ставлення до екологічних питань серед учасників.

Найвищі значення середнього рівня фіксуються за компонентами інвайронментальної чутливості (72,48%), інвайронментальної компетентності (64,42%) та екологічної культури (64,14%), що свідчить про наявність базових екологічних уявлень і певної готовності до екологічно орієнтованої поведінки.

Водночас частка респондентів з високим рівнем розвитку компонентів залишається низькою, особливо в таких сферах, як екологічна культура (7,36%) та інвайронментальна компетентність (8,15%). Це демонструє недостатність практичних навичок, глибоких знань і сталих моделей поведінки, необхідних для переходу від декларативних установок до екологічно відповідальних дій.

Значні показники низького рівня (від 18% до 41%, залежно від компонента) вказують на нерівномірну сформованість інвайронментальних орієнтацій серед населення та наявність виражених суперечностей між цінностями, знаннями та реальними практиками. Особливо високий відсоток низького рівня спостерігається за компонентом екологічної відповідальності (40,95%), що підкреслює проблеми з практичним втіленням екологічних норм і правил.

Отже, отримані дані свідчать про фрагментарність та неповноту розвитку інвайронментальної свідомості українського населення: попри задекларовану підтримку екологічних цінностей, рівень компетентності та реальної поведінкової готовності залишається недостатнім. Це підкреслює необхідність системних освітніх, інформаційних та інституційних заходів, спрямованих на зміцнення екологічної культури та формування послідовних екологічно відповідальних практик.

Задля всебічної оцінки особливостей формування та прояву інвайронментальної свідомості в різних соціально-демографічних групах у межах дослідження було проаналізовано не лише інтегративний рівень її розвитку серед громадян, але й специфіку структурних компонентів цього явища. Аналітичний розгляд охоплював диференціацію маркерів інвайронментальної свідомості за статтю респондентів (рис. 2), їхньою регіональною приналежністю та віковою стратифікацією.

Аналіз гендерної специфіки інвайронментальної свідомості засвідчує суттєві відмінності як у загальних рівнях її сформованості, так і у структурних компонентах. Жінки характеризуються більш стабільним розподілом показників: переважання середнього рівня (67,1%) у поєднанні з майже рівними частками низького та високого рівнів свідчить про відносно гармонійну екологічну орієнтованість. У чоловіків натомість виявлено домінування середнього рівня (58,44%) за значного зростання частки низьких значень (36,21%) і мінімального представлення респондентів з високим рівнем (5,34%), що вказує на більш фрагментований характер їхньої інвайронментальної свідомості. Поглиблений аналіз структурних маркерів підтверджує перевагу жінок за всіма параметрами, особливо за когнітивним та аксіологічним маркерами, де спостерігаються найбільші розриви ($M = 3,83$ проти $2,90$ та $3,82$ проти $3,08$ відповідно). Жінки також демонструють вищий рівень екологічної культури (культурологічний маркер), значно сильніше емоційне залучення (афективний маркер), а також вищу компетентність і виразнішу ідентифікацію з екологічними цінностями.

Водночас низькі значення за конативним маркером у обох групах вказують на відчутну прогалину між знаннями та практичною екологічною поведінкою. Сукупність отриманих даних дає підстави стверджувати, що інвайронментальна свідомість жінок має більш комплексний, інтегрований характер, тоді як у чоловіків вона формується

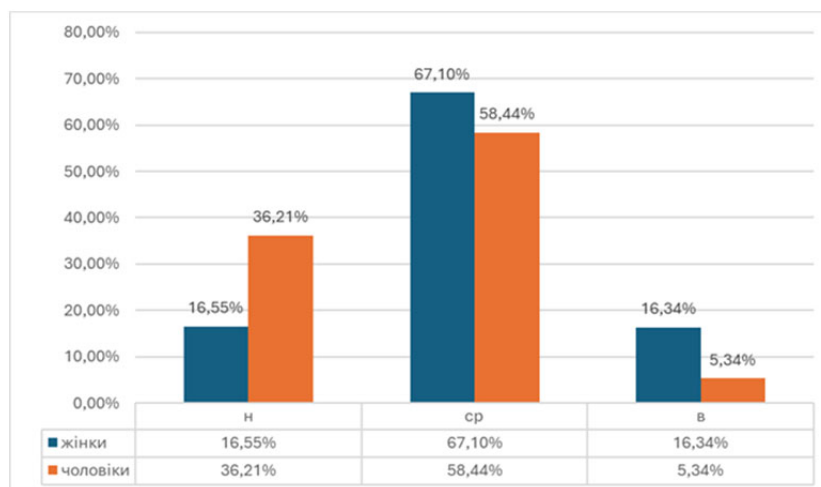

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети за статтю (% від загальної кількості опитаних $N = 560$)

менш рівномірно, що актуалізує потребу у розробленні гендерно чутливих підходів до екологічної освіти та комунікаційних стратегій у сучасному українському суспільстві.

Аналіз вікових відмінностей у структурі інвайронментальної свідомості засвідчує чітко виражену тенденцію домінування когнітивного та аксіологічного вимірів над поведінковим компонентом у всіх вікових групах. Молодші респонденти (15–19 років) демонструють високі показники обізнаності й ціннісної орієнтації, проте їхня поведінкова активність залишається найнижчою, що свідчить про розрив між знаннями та особистою екологічною практикою. У групі 20–29 років простежується часткове зниження когнітивних та аксіологічних показників, а також незначне підвищення конативного маркера, що може бути пов'язано зі зміною життєвих пріоритетів у період входження в дорослість. Респонденти середнього віку (30–49 років) характеризуються стабільністю ціннісних орієнтацій та екологічної поінформованості, однак їхня поведінкова відповідальність залишається помірною, що свідчить про певну інертність у реалізації екологічних переконань. Найвищі когнітивні й аксіологічні показники зафіксовано у віковій групі 50–59 років, що вказує на сформований та зрілий профіль інвайронментальної свідомості; водночас поведінковий компонент зберігає лише середні значення. У групі 60+ років зберігається високий рівень екологічної обізнаності та ціннісної ідентифікації, проте реалізація поведінкових намірів обмежена,

ймовірно, фізичними або соціальними чинниками. Сукупність результатів демонструє, що у всіх вікових категоріях домінує ціннісно-когнітивний аспект інвайронментальної свідомості, тоді як конативний маркер послідовно залишається найнижчим, відображаючи системну проблему недостатнього переходу від екологічних переконань до конкретних практик.

Аналіз вікових та професійних відмінностей у розвитку інвайронментальної свідомості засвідчив домінування середнього рівня її сформованості (рівень 3) у більшості респондентів, що становить від 40% до 55% відповідей залежно від групи. Водночас виявлено суттєві міжгрупові варіації. Найвищі показники зафіксовано серед представників медицини, освіти й науки, де частка високих оцінок (4–5) перевищує 55%, що свідчить про найбільш інтегрований та сформований профіль інвайронментальної свідомості. Подібний, хоча менш виражений, збалансований розподіл спостерігається серед учнів і студентів, у яких середні та високі оцінки представлені майже рівною мірою. Респонденти державного сектору демонструють переважання середніх значень за близько третини високих показників, що вказує на загальну орієнтацію на екологічні цінності, але з обмеженим практичним упровадженням. Водночас у представників агропромислового комплексу та військовослужбовців домінування середнього рівня (60–70%) у поєднанні з низькою часткою високих оцінок (15–20%) свідчить про меншу залученість еколо-

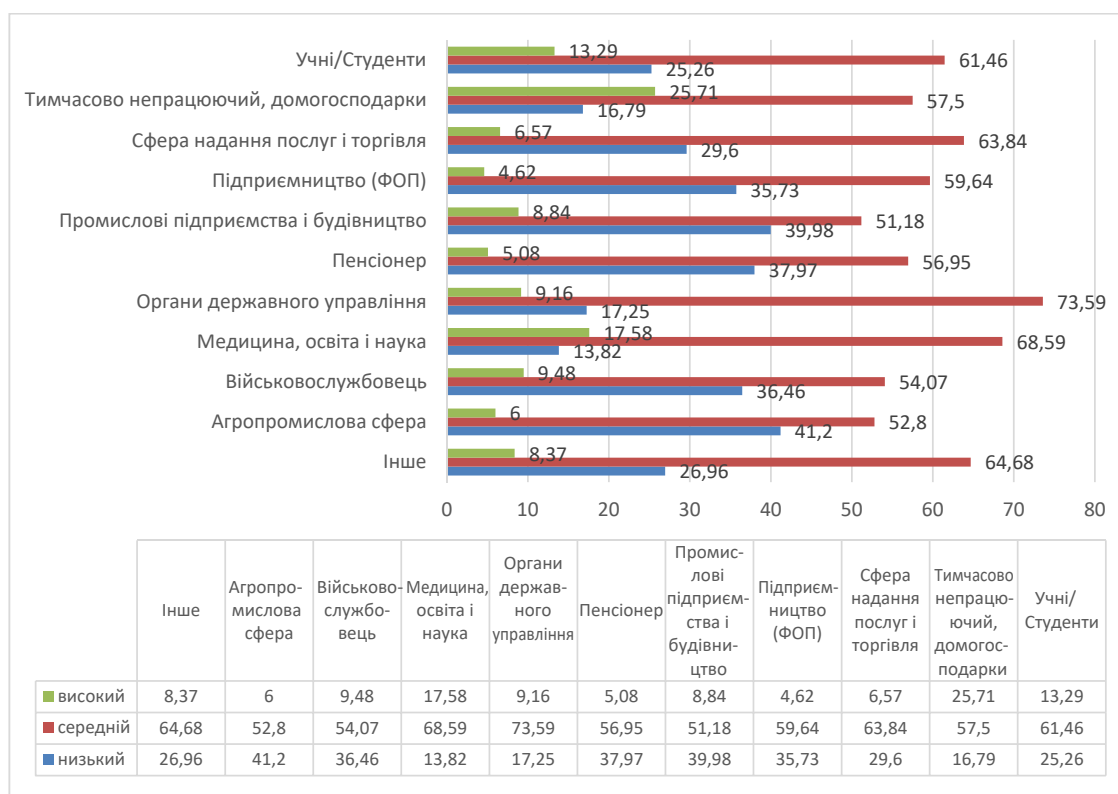

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети за професійною приналежністю (% від загальної кількості опитаних N = 560)

гічних знань і практик у професійну діяльність. Інші професійні групи – пенсіонери, працівники сфери послуг, підприємці-ФОП – демонструють змішаний профіль, причому у ФОП частка респондентів із високим рівнем інвайронментальної свідомості досягає 35%. Загалом дослідження підтвердило наявність значних професійних диференціацій: найвищі рівні екологічної обізнаності, етики та ідентичності спостерігаються у представників освітньо-наукової та медичної сфер, тоді як підприємці, аграрії, промисловці та військовослужбовці характеризуються найнижчими середніми оцінками, особливо за конативним маркером.

Для верифікації та порівняння результатів масового опитування, спрямованого на визначення рівня розвитку інвайронментальної свідомості українців, було проведено додаткове експертне опитування із застосуванням методики напівструктурованого інтерв'ю³.

Такий підхід дав змогу поглибити інтерпретацію отриманих кількісних даних, уточнити змістовні аспекти виявлених тенденцій та забезпечити багатовимірний аналіз структурних компонентів (маркерів) інвайронментальної свідомості, що представлено в табл. 2.

³ Для проведення експертного інтерв'ю у рамках дослідження було залучено представників різних професійних сфер, а саме: представників бізнесу і великих промислових підприємств – експерти № 1, № 2, № 3; науковців та екологів у сфері охорони довкілля – експерти № 4, № 5, № 6, № 7; державних службовців – експерти № 8, № 9, № 10; представників освітньої сфери та засобів масової інформації – експерти № 11, № 12; екоактивістів та юристів у галузі екологічного права – експерти № 13, № 14, № 15. Джерело: розроблено за даними [7; 9].

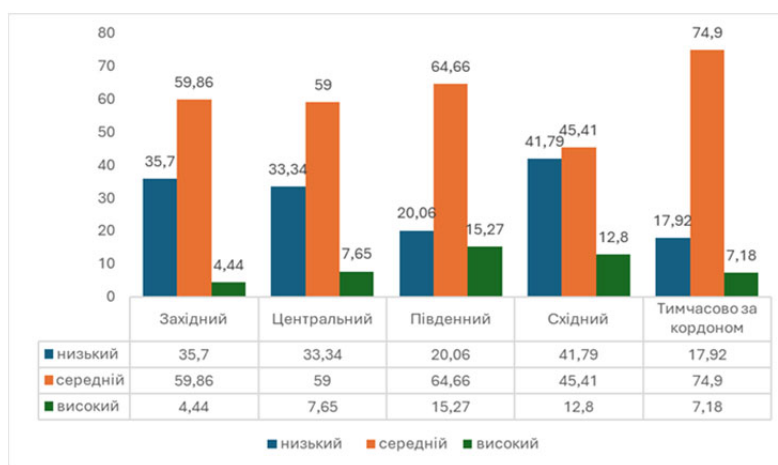

Рис. 4. Рівень розвитку інвайронментальної свідомості респондентів в макрорегіонах України та серед тих, хто тимчасово перебуває за кордоном (у % до загальної кількості опитаних N = 560)

Таблиця 2

Оцінка експертами рівня розвитку інвайронментальної свідомості українців в умовах війни

Експерт №	Маркери інвайронментальної свідомості та оцінка рівня їх розвитку експертами в балах (1,5–5)							Середній бал
	когнітивний	аксіологічний	культурологічний	конативний	афективний	компетентнісний	ідентифікаційний	
1	1,5	1,5	3,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,79
2	3,5	3,5	3,5	3,5	5	3,5	5	3,9
3	3,5	5	3,5	3,5	5	3,5	3,5	3,9
4	1,5	1,5	1,5	1,5	3,5	1,5	3,5	2,07
5	1,5	3,5	3,5	1,5	3,5	3,5	3,5	2,93
6	1,5	3,5	3,5	1,5	3,5	3,5	3,5	2,93
7	3,5	3,5	1,5	1,5	5	3,5	5	3,36
8	1,5	3,5	3,5	5	3,5	1,5	3,5	3,14
9	3,5	1,5	3,5	1,5	5	1,5	3,5	2,86
10	1,5	1,5	3,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,79
11	3,5	3,5	3,5	3,5	5	3,5	5	3,9
12	3,5	3,5	3,5	1,5	3,5	3,5	3,5	3,21
13	1,5	1,5	1,5	1,5	5	1,5	3,5	2,29
14	3,5	1,5	3,5	1,5	3,5	3,5	3,5	2,93
15	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	1,5	3,5	3,43
Середній рівень	2,7	2,8	3,1	2,4	3,83	2,57	3,43	2,98

Згідно з результатами, представленими у табл. 2, аналіз та узагальнення результатів інтерв'ю 15 експертів дають підстави стверджувати, що рівень розвитку інвайронментальної свідомості українців загалом перебуває на рівні нижче середнього (середній бал – 2,98). Внутрішня структура інвайронментальної свідомості є нерівномірною та містить деякі суперечності. Найвищі значення зафіксовано для афективного (3,83) та ідентифікаційного маркерів (3,43), що свідчить про глибоку емоційну залученість та сформоване відчуття єдності з природою. Наприклад, деякі експерти підкреслювали, що «природа виконує функцію психологічної терапії», а українці традиційно «сприймають землю як частину власної ідентичності». Це підтверджує високий рівень розвитку емоційно-ціннісної складової інвайронментального мислення.

Показники культурологічного (3,10) та аксіологічного маркерів (2,80) засвідчують поступове закріплення екологічних цінностей і культурних практик, хоча вони все ще характеризуються фрагментарністю. За оцінками експертів, екологічна культура в Україні «не є масовою», однак активно проявляється у локальних ініціативах, громадських акціях та молодіжних практиках. Найнижчі оцінки отримали конативний (2,40), когнітивний (2,70) та компетентнісний (2,57) маркери, що вказує на поверховість екологічних знань, недостатність практичних дій і обмеженість навичок. Як зазначили експерти, «між «хвилюватися» і «діяти» залишається велика прірва», а також «багато хто знає, що сортувати сміття треба, але не всі розуміють, куди воно потім іде».

Порівняння експертних оцінок представників різних професійних груп засвідчує їхню неоднорідність. Найбільш критично ситуацію оцінюють державні службовці, наголошуючи на несистемності екологічної політики та розриві між задекларованими намірами і реальною практикою. Науковці та екоактивісти також підкреслюють недостатність екологічної освіти та низьку активність громадян у сфері сталих практик. Водночас представники освіти та медіасфери виявляють поміркований оптимізм, акцентуючи увагу на потенціалі просвітницької діяльності та можливості формування екологічних цінностей через комунікацію. Бізнес-експерти натомість демонструють середній рівень

оцінок, частіше пов'язуючи екологічну відповідальність із зовнішніми регуляторними вимогами та іміжевими міркуваннями.

Аналіз отриманих результатів демонструє різновекторність оцінок рівня інвайронментальної свідомості за окремими її маркерами. Найвищі середні значення серед експертних оцінок зафіксовано для афективного (3,83) та ідентифікаційного (3,43) компонентів, що вказує на виражену емоційну включеність та сформоване відчуття приналежності до природного середовища. Натомість найнижчі показники характерні для конативного (2,4) та компетентнісного (2,57) маркерів, що свідчить про недостатній рівень практичної екологічної активності та обмеженість прикладних знань і навичок у цій сфері.

Порівняльний аналіз також засвідчує, що самооцінки респондентів є дещо вищими за експертні висновки, що може свідчити про тенденцію до завищення власного рівня інвайронментальної свідомості. Експерти ж найбільш критично оцінюють саме конативний компонент (готовність до екологічно орієнтованих дій) та компетентнісний компонент (обізнаність і практичні навички), що вказує на суттєвий розрив між декларативним прийняттям екологічних цінностей та їх практичною реалізацією у повсякденній поведінці.

Отримані результати (табл. 3) дали змогу підтвердити основну гіпотезу нашого дослідження: у структурі інвайронментальної свідомості більшої частини респондентів існує суттєве протиріччя між декларативним рівнем підтримки екологічних цінностей та конативним або реальними практичними діями. Розрив між високим рівнем емоційно-ціннісної та ідентифікаційної залученості та низьким рівнем поведінкової реалізації є системною характеристикою сучасного стану інвайронментального мислення українського суспільства.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що інвайронментальна свідомість українського суспільства перебуває на етапі становлення та характеризується значною внутрішньою неоднорідністю. Аналіз результатів соціологічного опитування населення України стосовно виявлення рівня сформованості інвайронментальної свідомості та її структурних компонентів і відповідних змістовних маркерів,

Таблиця 3

Рівень розвитку інвайронментальної свідомості громадян України: оцінка респондентів та експертів (в балах від 1 до 5)

	Маркери інвайронментальної свідомості та оцінка їхнього рівня експертами в балах (1,5–5)							Середній бал
	когнітивний	аксіологічний	культурологічний	конативний	афективний	компетентнісний	ідентифікаційний	
Респонденти	3,4	3,48	2,97	2,64	3,11	3,11	3,1	3,12
Експерти	2,7	2,8	3,1	2,4	3,83	2,57	3,43	2,98
Середній рівень інвайронментальної свідомості разом	3,05	3,05	3,04	2,52	3,47	2,84	3,27	3,03

доповнений експертною оцінкою 15 фахівців-професіоналів у галузі екології, засвідчив наявність як позитивних тенденцій, так і суттєвих проблем, що гальмують формування проекологічно відповідальної поведінки громадян. По-перше, дані свідчать про порівняно високий рівень емоційно-ціннісного та ідентифікаційного маркерів. Афективний маркер (3,83 за експертними оцінками) та ідентифікаційний маркер (3,43) демонструють наявність глибоко вкоріненого емоційного зв'язку українців з природним середовищем та традиційного уявлення про природу як складову частину національної ідентичності. Це підтверджують експертні твердження про терапевтичне значення природи та сприйняття землі як елементу культурної самості.

Таким чином, у суспільстві зберігається значний потенціал інвайронментально орієнтованих цінностей, що можуть слугувати підґрунтям для подальших трансформацій екологічної свідомості у інвайронментальну, як її вищий рівень. По-друге, культурологічний (3,1) та аксіологічний (2,8) маркери також характеризуються відносною стабільністю, проте їхня сформованість має фрагментарний характер. Попри наявність локальних ініціатив, громадських екологічних акцій та зростання молодіжних практик, екологічна культура ще не набула масового характеру у структурі суспільної свідомості, а ціннісні орієнтації мають тенденцію до декларативності. Це свідчить про потребу систематичного підсилення культурно-інформаційних каналів та розвитку освітніх стратегій, спрямованих на популяризацію екологічних норм і практик у повсякденному житті. По-третє, найбільша проблема виявлена у сфері практичної реалізації екологічної поведінки. Конативний (2,4), когнітивний (2,7) та компетентнісний (2,57) маркери інвайронментальної свідомості отримали найнижчі оцінки, що засвідчує суттєвий розрив між знаннями, емоційною залученістю та реальними діями. Хоча більшість респондентів задекларувала підтримку екологічних цінностей, рівень конкретних практик (сортування відходів, енергоощадність, раціональне споживання, усвідомлене природокористування) залишається недостатнім. Експерти наголошують на тому, що між «усвідомленням проблеми» та «готовністю діяти» зберігається значна дистанція, зумовлена як браком знань, так і дефіцитом інституційної підтримки. По-четверте, порівняння оцінок респондентів і експертів демонструє певну тенденцію до завищення респондентами самооцінки рівня розвитку своєї інвайронментальної свідомості. Це свідчить про наявність ефекту соціальної бажаності, коли громадяни декларують більш високий рівень екологічної відповідальності, ніж реалізують на практиці. Найбільш критично ситуацію оцінюють державні службовці, які наголошують на несистемності екологічної політики, фрагментарності заходів і значному розриві між нормативними документами та реальною практикою їх упровадження. Науковці та екоактивісти також підкреслюють низький рівень екологічної

освіти та брак структурованих програм, спрямованих на підвищення компетентнісних і поведінкових аспектів свідомості. По-п'яте, результати аналізу за соціально-демографічними змінними засвідчують наявність вікових, регіональних і професійних відмінностей у рівнях сформованості інвайронментальної свідомості. Найбільш високий рівень структурної узгодженості її структурних компонентів характерний для представників освітньої та наукової сфер, тоді як у групах з нижчими показниками домінують декларативні форми екологічного мислення, не підкріплені практичними навичками.

Узагальнюючи отримані результати, можемо стверджувати, що основна гіпотеза нашого дослідження підтвердилася: в українському суспільстві простежується суперечність між високим рівнем емоційно-ціннісних та ідентифікаційних компонентів інвайронментальної свідомості та низьким рівнем практичної екологічної поведінки.

Це протиріччя є ключовим бар'єром на шляху до формування сталих проекологічних практик, що, у свою чергу, виступають найбільш характерним поведінковим проявом сформованого інвайронментального мислення. Отже, перспективним напрямом подальших наукових досліджень є пошук ефективних механізмів цілеспрямованого впливу на різні соціально-професійні групи – як на індивідуальному, так і на інституційному рівнях. Йдеться, зокрема, про розроблення результативних ofert і комунікаційних підходів, спрямованих на зменшення впливу глобальних ризиків на формування інвайронментальної свідомості українців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар О. Інвайронментальна свідомість: осмислення витоків, змісту, вимірів та типів. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2024. Т. 27, № 1. С. 151–157. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/2014>.
2. Бондар О. Інвайронментальна свідомість: метаструктура та її характеристика. *Габітус*. 2025. Вип. 74. С. 47–53. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2025/74-2025/9.pdf>.
3. Бондар О., Лобанова А. Інвайронментальна і (або) екологічна свідомість: демаркація концептів. Постановка проблеми. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Т. 43, № 2. С. 155–163. Видавничий дім «Гельветика». URL: http://apfs.nuova.od.ua/archive/43_2023/26.pdf.
4. Бондар О., Лобанова А. Опитування «Інвайронментальне мислення українського суспільства» (33 питання). Кафедра соціології та масових комунікацій, Криворізький державний педагогічний університет, 2025. URL: <https://forms.cloud.microsoft/Pages/DesignPageV2.aspx?prevorigin=Marketing&origin=NeoPortalPage&subpage=design&id=DQSIkWdsW0yxEjajBLZtrQAAAAAAAAAAAAAAAAAABnHKOBU0QxVIBFSVNGT0pGMjRZM1RWS0tRTjlaUi4u>.
5. Вахоцька І. Формування екологічної свідомості молоді. *Тези доповідей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тренінгові*

технології для розвитку особистості: еко-тренінг» (25–26 квітня 2023 року). С. 18.

6. Каритка В. Екологічна відповідальність молоді як детермінанта сталого розвитку промислових регіонів: соціологічний вимір (на прикладі Дніпропетровської області): дис. ... докт. Філософії; Криворізький державний педагогічний університет. 2022. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11532/1>.

7. Akanle O., Adejare G.S., Ogundairo J.A. Theoretical and methodological perspectives in sociological research. *Research Methods in Social & Management Sciences*. 2017. P. 81–108.

8. Araujo-Vizuet G., Robalino-López A., Murillo-Ojeda R. Evaluation of environmental competencies in Higher Education Institutions (HEI). Case study: Escuela Politécnica Nacional, Ecuador. *Dyna*. 2022. Vol. 89, No. 224. P. 132–139.

9. Babbie E. *The Practice of Social Research*. Boston: Cengage Learning, 2021. 576 p.

10. Clayton S. Environmental identity: A conceptual and an operational definition. *Identity and the Natural Environment: The Psychological Significance of Nature*. 2003. P. 45–65.

11. Hourdequin M. *Environmental Ethics: From Theory to Practice*. 2nd ed. Bloomsbury, 2024. 320 p.

12. Kuzior A., Lobanova A., Bondar O. Sustainable consumption and production systems during wartime: needs, challenges, and adaptation strategies. *Production Engineering Archives*. 2025. Vol. 31. P. 212–221. URL: <https://sciendo.com/journal/PEA>.

Стаття надійшла у редакцію: 18.10.2025

Стаття прийнята: 03.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025